

V enem od prizorov televizijske nadaljevanke »Češko stoletje«, prikazani na TVS, je šlo za pogovor treh komunističnih veljakov ob bregu Vltave v Pragi nekaj dni pred političnim prevratom v takratni Češkoslovaški konec leta 1948. Tekom pogovora eden od trojice vpraša drugega: »Povej mi, zakaj ti pravzaprav gre! Ali ti gre za socializem ali za oblast?« Pošten strumen odgovor sogovornika se je glasil: »Za oblast!« Socialistična gesla so bila vsaj temu sogovorniku torej le krinka za prevzem oblasti. Vzorednica z dogajanjem okrog spreminjanja volilnega sistema v Sloveniji sledi na koncu prispevka.

Pred seboj imam namreč delovno gradivo novele predloga Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o volitvah v Državni zbor (DZ) z dne 10. junija 2019, o kateri je bil dosežen načelni dogovor med našimi političnimi strankami, in bo 12. julija 2019 po obravnavah na poslanskih skupinah predmet »dokončnega odločanja« pri predsedniku Republike Slovenije (RS) Borutu Pahorju. Na drugi strani pa imam za seboj 30 let razmišljanj in izrekana za demokratične volitve od leta 1989 dalje ter 25 let aktivnih prizadevanj za spremembo slabega sistema volitev v DZ RS. Ob branju novele se zato »čudim«, kako so njenim avtorjem »uspela uiti« iz njihovega védenja dogajanja v teh 25 letih, v katerih je bilo pripravljenih kar nekaj izboljšav tega sistema. Pa ni šlo le za majhne izboljšave in nepomembna dogajanja, pripravljene so bili celoviti predlogi novih zakonov, zbrani podpisi državljanov za referendum oziroma za obravnavo v DZ, izveden referendum, izdana odločba ustavnega sodišča RS o »zmagi« večinskega sistema in nato v nasprotju s to odločbo v DZ uveljavljen oziroma potrjen sorazmerni volilni sistem. Vseskozi pa smo priča utrjevanju strankokracije in učinkovitemu preprečevanju sodelovanja neodvisnih kandidatov v tekmi za mandate v DZ.

Odsev gornjega so tudi napovedane spremembe v noveli: (1) ukinejo se volilni okraji, (2) volivci glasujejo o celotni listi kandidatov na ravni volilne enote, na kateri mora biti toliko kandidatov, kot se jih voli, (3) uvede se relativni neobvezni prednostni glas, kar pomeni, da volivci glasujejo za listo kandidatov, lahko pa na tej listi dodelijo tudi prednostni glas enemu od (skoraj izključno strankarskih) kandidatov, (4) višina praga za kandidata, izvoljenega s prednostnimi glasovi, sledi formuli, kot je v sistemu za volitve v Evropski parlament.

Kot t. i. aktivni državljan sem ob taki noveli več kot razočaran. Njen prispevek k doslednejši uveljavitvi ustavne določbe o odločilni vlogi volivcev je namreč tako skromen, da kljub navidezni večji demokratičnosti nesporno kaže predvsem trdno odločenost političnih strank, da še naprej v celoti obvladujejo proces volitev v DZ RS.

V nasprotju s tako težnjo strank se ideali demokratične družbe v povezavi z volilnim sistemom udejanjajo skozi načela, da imajo (tudi strankarsko neorganizirani) državljani:

- a) dejansko, ne le navidezno, možnost kandidirati (tudi izven strankarskih list) in biti izvoljeni v DZ,
- b) kakovosten pregled nad ponujeno izbiro (razpolagati z zadostnimi informacijami o ponujenih kandidatih, smiselno vgrajeno domicilno načelo, pregledna glasovnica),
- c) možnost nevezane večstranske in (po izidih prvega kroga glasovanja) kvalificirane zožene izbire med kandidati (v naslednjem krogu glasovanja),
- d) večji vpliv (volivec naj ima vsaj dva glasova, celo tri, če pride do glasovanja v drugem krogu),
- e) možnost učinkovitega nadzora nad poslanci (izvolitev konkretnega poslanca volilnega okraja, možnost odpoklica poslanca s ponovnimi volitvami).

Z novelo zakona njeni avtorji niso storili niti koraka v smeri zmanjševanja prevelikih ovir, določenih za sodelovanje neodvisnih kandidatov v volilni tekmi. V primerjavi z nemško volilno zakonodajo so zahteve, ki jim morajo zadostiti ti kandidati v slovenski volilni zakonodaji, približno petkrat strožje, saj tam za sodelovanje neodvisnega kandidata na volitvah zahtevajo bistveno manj – glede na število volilnih upravičencev v volilnem okraju – podpisov volivcev. Podobno velja tudi za možnost izvolitve.

Če naj ima volivec resnično kakovosten pregled nad ponujeno izbiro, morajo biti podatki o kandidatih (ime in priimek) bistveno obširnejši od podatka o datumu rojstva, bivališču in doseženi izobrazbi. Koristili bi podatki o šolah, ki jih je obiskoval, morebitnih zaposlitvah, članstvu v političnih strankah in zakonskem statusu. Pomembno je, koliko časa živi na trenutnem bivališču, saj naj bi to pričalo o njegovi obveščenosti glede problemov v določenem okolju. So taka pričakovanja morda v nasprotju z določili o varstvu osebnih podatkov?

Eden od pglavitnih očitkov sedanjemu sistemu volitev v DZ je povezan s t. i. »vezano klavzulo«, ko volivec s podporo kandidatu stranke na glasovnici daje hkrati podporo tako stranki kot kandidatu, čeprav tega morda ne želi. Zato se zavzemam, da ima volivec na izbiro dva nevezana glasova, enega za kandidata, drugega za stranko. To ne preprečuje možnosti podpreti kandidata njemu ljube stranke, a se o tem odloča sam. Volivec lahko podpre stranko, ne pa tudi njenega kandidata; lahko pa podpre kandidata, ne pa njegove stranke. Volilna glasovnica naj bi bila veljavna, če volivec obkroži bodisi le številko pred imenom kandidata bodisi le številko pred oznako stranke ali obe. Z obkrožitvijo kandidata, ki ni na listi obkrožene stranke, volivec da stranki vedeti, naj izbira ustrežnejše kandidate.

Dva glasova volivca pa pomenita tudi njegovo večjo moč, saj se morajo stranke in kandidati prizadevati za vsakega od njegovih glasov. Ob morebitnem drugem krogu volitev med kandidatom ali kandidati, ki so dobili v prvem največ glasov, bo še kako cenjen tudi njegov »tretji« glas, za katerega se bo ob kvalificirano zoženi – ob izločitvi večjega števila kandidatov z manjšo podporo v prvem krogu – izbiri treba kandidatu in morda tudi njegovi stranki močno potruditi.

Posebno pozornost si zasluži peta zahteva. Sam si namreč resnične demokracije ne znam predstavljati brez zagotavljanja učinkovite povezave med izvoljenimi in njihovimi volivci. Sprememba volilnega sistema bi morala kar se da najbolje udejanjiti to povezavo, saj je zavedanje izvoljenega o interesih njegovih volivcev in njegova dostopnost v poslančevi pisarni v volilnem območju to, kar volivcem omogoča, da po kar najbližji poti prenesejo svoja opažanja, kritike in predloge do vrha (zakonodajne) oblasti. Gre tudi za prepotrebno jamstvo za krepitev trdnosti družbene zgradbe Slovenije oziroma poglobljanje ustreznih družbenih vezi. Naj spomnim, da je bila krepitev družbenih vezi že zdavnaj v zgodovini še kako poudarjena v že leta 930 ustanovljenem islandskem parlamentu – althingu.

Od navedenih petih zahtev je v noveli posredno uresničena le zahteva po večji izbiri, a je hkrati z izbiro poslancev zgolj po volilnih enotah povečana tudi nepreglednost nad to izbiro. Zaradi imen kar 150-200 kandidatov na glasovnici v enem samem krogu volivcem ne bo možno prepoznati in podpreti širše sprejemljivih kandidatov. Ob tem večina voditeljev strank ve, da so v predlogu kombiniranega volilnega sistema, pripravljenega na Zvezi društev upokojencev Slovenije (ZDUS) v letu 2014, podane ustrezne rešitve za vse omenjene zahteve oziroma dani dobri nastavki zanje.

Predlog noveliranega zakona se na spisku sistemov volitev glede na sodilo »odločilnega glasu volivcev pri dodelitvi mandatov kandidatov« sicer uvršča pred obstoječi »čudaški« sistem volitev v DZ, a nesporno zaostaja za pripravljenim predlogom petih uglednih slovenskih pravnikov iz letošnje pomladi. Še bolj pa ne le po tem sodilu »novelirani predlog« caplja za že omenjenim predlogom kombiniranega kompenzacijskega sistema ZDUS, ki predvideva 44 volilnih okrajev, v katerih bi se poimenski zmagovalci z absolutno večino glasov v (dvokrožnem) sistemu zanesljivo uvrstili v DZ, preostalih 44 mandatov pa bi pripadlo strankam, ki so na volitvah presegle določeni volilni prag. Zaradi »odštevanja« dobljenih mandatov za strankarske kandidate v »večinskem« delu ta sistem uvrščajo med sorazmerne volilne sisteme.

Novela, ki vsem zmagovalcem na volitvah v volilnih okrajih ne zagotavlja mandata, je zato vsaj zame gnil kompromis na račun resnične demokracije. Še toliko bolj nepotreben, ker se stranke s sprenevedanjem glede kakovosti ponujenega predloga ZDUS obnašajo izrazito interesno brez posluha za pravo demokracijo. Bralec si ob lahko samo zamisli odgovor kakega našega »strumnega strankarskega poštenjaka« ob vprašanju: »Povej mi, zakaj ti pravzaprav gre! Ali ti gre za demokracijo ali za oblast?«

Če je predlog novele največ, kar je slovenska politika voljna ponuditi svojim državljanom, se Sloveniji kot družbeni skupnosti ne piše dobro. Po 25 letih aktivnih prizadevanj za ustrežnejši volilni sistem bo zato glasovanje proti tako noveliranemu zakonu bodisi v DZ bodisi na morebitnem referendumu pravzaprav moralna dolžnost vsakega osveščene demokrata.